

М. І. Іщенко,
к. е. н., член правління,
Директор Гірничодобувного дивізіону ТОВ "МЕТІНВЕСТ ХОЛДІНГ"

ЦИКЛІЧНІСТЬ У РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

M. Ischenko,
PhD in Economics, Board member, director of Mining Division of "METINVEST HOLDING" LLC

CYCLICITY IN THE DEVELOPMENT OF ECONOMIC ENTITIES

У статті проаналізовано економічну сутність циклічності в господарській діяльності підприємств. Розглянуто основні чинники та фази економічних циклів. Виконано історичний огляд досліджень з питань циклічності в економіці. Обґрунтовано, що при розробці методичних підходів до прогнозування результатів діяльності підприємств необхідно враховувати стадію циклу ділової активності, яку переживає підприємство та використовувати окремі економіко-математичні залежності результатів діяльності підприємств по кожній стадії.

The article analyzes the economic substance of the cycles in economic activity of enterprises. Main factors and phase of the economic cycle. Made a historical review of studies on cycles in the economy. It is proved that in the elaboration of methodological approaches to forecasting of results of activity of enterprises it is necessary to take into account the stage of the business cycle, which is experiencing the company and to use a separate economic-mathematical according to results of activity of enterprises in each stage.

*Ключові слова: економічний цикл, піднесення, криза, депресія, пожвавлення.
Key words: economic cycle, climb, crisis, depression, excitement.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток економіки у часі відбувається нерівномірно. В певні періоди відбувається активне зростання обсягів виробництва, підвищення рівня зайнятості, впровадження нових технологій. На заміну таким періодам приходять часи занепаду: зменшення обсягів виробництва, зростання рівня безробіття, зменшення товарообігу і т.п. Отже, у розвитку економіки спостерігаються певні цикли. Розглянемо економічну природу зазначеного явища.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Цикл — сукупність процесів, робіт, операцій, які утворюють закінчену кругову послідовність.

У свою чергу, економічний цикл (або цикл ділової активності, або кон'юнктурний цикл) — це визначена послідовність певних фаз в розвитку економіки (світової або національної). Діапазон одиничного циклу вимірюється або від однієї кризи до іншої, або від одного економічного буму до наступного.

Циклічність в економіці спостерігається протягом останніх двох сторіч з моменту переходу суспільства до індустріального виробництва. Вчені, що займаються

дослідженням циклічності, вбачають її причини у дії зовнішніх і внутрішніх факторів.

До зовнішніх факторів відносяться суспільно-політичні події (наприклад, війна або революція), науково-технічні події (наприклад, коли відкриваються нові родовища корисних копалин, розробляються нові технології), географічні та/або демографічні події (наприклад, коли освоюються нові території або змінюється чисельність населення). До внутрішніх факторів циклічності економіки відносяться термін служби основних фондів, зміни в особистому споживанні, інвестування та державну економічну політику.

Також можна виділити наступні чинники циклічності:

- природні (астрофізичні, біологічні);
- техногенні (технологічні уклади, чинники технічного оновлення, нагромадження критичної маси капіталовкладень, життєвий цикл товару);
- економічні (надвиробництво, інфляція, емісія, зміна швидкості обертання грошей, циклічність податкових надходжень);
- знання (цикл подвоєння і розпаду, який реалізується в циклічних змінах інтелектуальних ресурсів і технологій);

Рис. 1. Фази економічного циклу

- оновлення потреб, інтересів, мотивацій;
- зміни в зростанні професіоналізму та інтенсивності праці;
- оновлення уявлень, вірувань (нагромадження і крах ілюзій);
- оновлення владних структур (вибори).

Циклічність можна розглядати як один із способів саморегулювання ринкової економіки. Циклічний рух економіки відбувається не по колу, а по спіралі, тобто в результаті циклічності відбувається прогресивний розвиток економіки.

Як було зазначено раніше, економічний цикл — це визначена послідовність певних фаз в розвитку економіки. К. Марксом було запроваджено чотирифазну структуру промислового циклу, апогеєм якого, на думку вченого, є загальна криза, котрою кожного разу завершується цикл.

Цикл, за визначенням Й.А. Шумпетера, включає чотири основні фази: криза, депресія, поживлення і піднесення. Розглянемо ці фази докладніше (рис. 1).

Перша фаза — криза (або спад, рецесія, скорочення ділової активності) — проявляється, в першу чергу, зменшенням обсягів виробництва. Воно виникає внаслідок перевиробництва й затоварювання і триває до тих пір, поки не розсіються товарні запаси внаслідок зниження цін та вивозу товарів на зовнішні ринки. Скорочення виробництва у період кризи триває доти, поки не буде встановлена рівновага, тобто відповідність попиту та пропозиції. Головні особливості кожного циклу (його загальна тривалість, співвідношення між окремими фазами) визначаються перш за все характером і глибиною кризи.

Економічна криза також характеризується наступними рисами: зростанням безробіття, падінням рівня заробітної плати, зменшенням інших доходів, падінням товарних цін; зменшенням коефіцієнту використання виробничих потужностей; зниженням прибутків підприємств, життєвого рівня населення; зниженням платоспроможного попиту населення, зменшенням обсягів оптової та роздрібною торгівлі; руйнуванням грошово-кредитних зв'язків; наростанням системи взаємних неплатежів; зростанням попиту на позичковий капітал і скороченням його пропозиції, і, як наслідок, підвищенням норми позикового відсотка; нестачею грошової маси, високими темпами інфляції; масовим знеціненням капіталу, зупиненням процесу інвестування; падінням курсу акцій, біржовою панікою; банкрутством торговельних та промислових підприємств, а також банків; зростанням соціальної напруженості у суспільстві тощо.

Друга фаза — депресія (або застій, або дно економічної активності) — обсяги виробництва залишаються на низькому рівні, а товарні запаси поступово зменшуються (частину з них знищують, а частину реалізують за зниженими цінами).

Характерними рисами депресії є: стабілізація виробництва на найнижчому рівні; призупинення інфляційних процесів; збереження високого рівня безробіття; висока норма позикового відсотка; початок відновлення господарських зв'язків. Найголовніше, що відбувається під час фази депресії — це оновлення основного капіталу на технічно більш високому ніж до кризи рівні, а також переливання його до більш перспективних галузей економіки. Саме в результаті цього під час циклічного розвитку економіки відбувається рух по спіралі, а не по колу, і відбувається прогрес.

Третя фаза — поживлення (розширення ділової активності) — починається збільшення обсягів виробництва, в результаті починає зростати попит на засоби праці і на саму працю, відповідно, збільшується заробітна плата.

Також ця фаза характеризується зростанням прибутку, позикового відсотку і скороченням безробіття. Найголовніше в цій фазі — це те, що відбувається модернізація виробництва та відновлюється докризовий стан економіки.

Четверта фаза — піднесення (або пік ділової активності) — обсяги виробництва перевищують всі попередні рівні.

Характерними рисами цієї фази є зростання платоспроможності населення і, відповідно, зростанням попиту на предмети споживання, що стимулює збільшення обсягів виробництва, зростання цін, збільшення прибутків виробників, що, відповідно, стимулює пропозицію. Кредитно-фінансові операції досягають досить великих розмірів, дуже зростають спекулятивні операції на біржах. Але найголовніше в цій фазі те, що саме у цей період розквіту економіки зароджуються та зростають засади її падіння в майбутньому. До певного часу вони приховуються розгалуженою торговельною мережею, розвинутою кредитною системою, створенням штучних дефіцитів у результаті спекуляцій на зростанні цін. А у період кризового падіння виявляються справжні масштаби нерівноваги ринкової економіки.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз теоретичних основ оцінки впливу явищ циклічності на господарську діяльність підприємств.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Початок досліджень економічних циклів пов'язують із 1825—1836 рр., коли Великобританію охопило явище перевиробництва, що в результаті закінчилося кризою, яка вразила економіку Великобританії та США. В цей час було зроблено перші пояснення економічних циклів.

У 1847 р. в статті англійського економіста на ім'я Хайд Кларк в журналі "Railway Register" було вказано

Таблиця 1. Періоди великих циклів кон'юнктури Кондратьєва

№ великого циклу	Підвищувальна хвиля	Понижувальна хвиля
I	з кінця 80-х – початку 90-х рр. XVIII ст. до 1810–1817 рр.	з 1810–1817 рр. до 1844–1851 рр.
II	з 1844–1851 рр. до 1870–1875 рр.	з 1870–1875 рр. до 1890–1896 рр.
III	з 1891–1896 рр. до 1914–1920 рр.	Імовірно з 1914–1920 рр.

на 60-річні періоди зміни рівня цін, які автор пояснював періодами виникнення плям на Сонці.

Інший англійський економіст, Вільям Стенлі Дже-вонс, досліджував взаємозв'язок між економічними циклами та циклами сонячної активності, що тривають приблизно 11 років. Результати досліджень природи ділового циклу, а також періодичність настання економічних криз він опублікував у своїй роботі "Вивчення грошового обігу та фінансів" у 1884р. Джевонс також зауважив на спостереження Кларка щодо 60-річних періодів змін рівня цін і розділив їх на два 30-річних періоди, коли ціни спочатку зростали, а потім спадали.

Французький вчений Клемент Жюгляр у 1862 р. на основі здійснених ним розрахунків висунув гіпотезу щодо існування промислових (ділових) циклів. Ділові (промислові) цикли найсильніше впливають на розвиток економіки, тому їх називають як базовими.

Карл Маркс у своїй праці "Капітал", перший том якої вийшов у 1867р. детально описав та всебічно проаналізував, із посиланням на авторство Жюгляра, промисловий (діловий) цикл, що триває від 7 до 11 років (звичай 9 років).

Автори [2] зазначають, що матеріальною основою промислового циклу, за Марксом, є періодичне оновлення основного капіталу, а сама періодичність циклу визначається періодом оновлення цього капіталу. Чим швидше відбувається це оновлення, тим частіше відбуваються кризи і, відповідно, скорочується тривалість циклу. Глибинну першопричину циклічних коливань і криз основоположники марксизму вбачали в основній суперечності капіталізму — між суспільним характером виробництва та приватно-капіталістичною формою привласнення його результатів, що виявляється як суперечність між організацією виробництва на окремих фабриках і анархією виробництва в усьому суспільстві та між виробництвом і споживанням. Кінцевою причиною економічних криз К. Маркс вважав бідність та обмеженість споживання народних мас. З точки зору характеру порушення пропорцій суспільного відтворення йдеться про періодичні економічні кризи перевиробництва, що, на думку Маркса, завжди являють собою лише тимчасове насильницьке розв'язання існуючих суперечностей, насильницькі вибухи, які на мить відновлюють порушену рівновагу.

М. Туган-Барановський (1865—1919) у 1894 році обумовив циклічність інвестиційного процесу створеною ним системною теорією періодичності промислових криз. Він вбачав причини криз у диспропорційності розвитку економіки: наявності диспропорцій між рухом заощаджень і інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва, а причину циклічності — в особливостях нагромадження основного капіталу, а гроші та кредит посилюють економічні коливання.

Як зазначає [3], на думку Туган-Барановського, найхарактерніша особливість промислових коливань це те, що зміна ціни заліза співпадає із фазами циклу. Під час

економічного підйому ціна на залізо є високою, а під час депресії — низькою, таким чином існує тісний зв'язок між фазою циклу і попитом на залізо. Аналогічні ціні відбувається збільшення попиту на залізо під час економічного

підйому і зменшення його у період спаду. Оскільки залізо, в першу чергу, потрібно для виготовлення засобів виробництва, то через попит на залізо можна стежити за попитом на засоби праці в цілому. Таким чином, фаза економічного підйому характеризується зростанням попиту на засоби праці, а фаза спаду — зменшенням даного попиту.

Учень М. Туган-Барановського Микола Кондратьєв (1892—1938), вивчив та обробив математичними методами статистичні дані соціально-економічного розвитку Німеччини, Франції, Британії та США за період 1790-ті роки — 1920-ті роки і порівняв індекси товарних цін, індекси рівнів зарплати, курси акцій та облігацій, та багато інших показників, у результаті чого виявив великі цикли кон'юнктури (пізніше названі "цикли Кондратьєва", "довгі хвилі", К-хвилі), про що він підготував доповідь для публічної дискусії у 1926 р. із аналогічною назвою. У цій доповіді Кондратьєв визначив періоди знайдених ним великих циклів наступним чином (табл. 1) [4].

Найбільшою заслугою Кондратьєва є визначення того факту, що економічна динаміка — це постійний процес, що містить два види руху — в одному знаходять відображення хвильоподібні, зворотні процеси, а в іншому — незворотні, еволюційні, що є відображенням послідовного розвитку суспільних виробничих сил. Також важливим є той факт, що М.Д. Кондратьєв виділяв різні за терміном економічні коливання — до 1 року (сезонні), 3,5 роки (цикли Кітчина), 7—11-річні торгівельно-промислові цикли (Жюгляра), а також 50—60-річні великі цикли кон'юнктури (цикли Кондратьєва) [5].

Внесок до розвитку теорії економічних циклів здійснили ще багато вчених, окрім згаданих.

Наприклад, Семен Кузнєц (Саймон Казнець), що в 20-ті роки ХХ ст. створив теорію провідного сектора. Він встановив, що промислові інвестиції здійснюються у групу галузей, пов'язаних технологічно та організаційно, протягом 30-річних періодів. Таким чином він пояснив причину виникнення циклів М. Кондратьєва. У своїй роботі Казнець виділив провідні сектори двох типів: первинний і вторинний. До первинного сектору він відніс добувні галузі та сільське господарство, а до вторинного обробні галузі промисловості. Казнець вважав, що протягом виявлених періодів на продукцію первинного і вторинного секторів триває певне співвідношення цін, яке робить більш вигідним розвиток одного з них, а потім це співвідношення змінюється і розвиток отримує інший сектор. Таким чином, відбувається загальне економічне зростання. Також Казнець відкрив "будівельні цикли" строком 16—25 років (приблизно 20 років), що пов'язані з оновленням житла.

Американський економіст Йозеф Шумпетер запропонував гіпотезу перенакопичення капіталу, причиною чому вважав технічний прогрес, оскільки інновації, на його думку, мають стрибкоподібний характер. Він розбив великі цикли кон'юнктури на дві складові — інно-

ваційну та імітаційну [6]. Також у 1939 р. він висунув гіпотезу, що одна Кондратьєвська хвиля містить шість циклів Жюгляра, а цикл Жюгляра, в свою чергу, містить три цикли Кітчана. Пізніше це явище було названо явищем фрактальності, і його відкрив у 1975 р американський математик Бенуа Мальдеброт. Дана гіпотеза Шумпетера в наступні 70 років цілком підтвердилась, крім того, що до одного циклу Жюгляра інколи вміщується лише два, а не три, цикли Кітчана, тому що тривалість його 36—59 місяців [3].

У 1936 р. вийшла робота Джона Мейнарда Кейнса "Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей", яка узагальнила антикризові заходи багатьох країн під час Великої депресії. Ця робота поклала початок кейнсіанській теорії циклу. Найважливішою причиною економічних циклів Дж. Кейнс назвав дію основного психологічного закону, згідно з яким люди "схильні, як правило, збільшувати споживання зі зростанням доходів, але не такою мірою, як зростає дохід", тому для подолання криз слід збільшувати інвестиційний попит із боку держави і підприємців, здешевлювати кредит і вживати інших заходів.

Послідовниками кейнсіанської теорії стали Елвін Хансен, Рой Харрод, Джон Хікс та Пол Самуельсон. Ці вчені обгрунтували ідею зумовленості економічних циклів процесом взаємодії між рухом національного доходу, споживанням і нагромадженням капіталу, зокрема особливостями зміни ефективного попиту, що передусім залежить від динаміки споживання та інвестування.

До кейнсіанської теорії циклічного розвитку вони додали теорію мультиплікатора-акселератора, що пояснює залежність капіталовкладень від приросту національного доходу, а точніше — відношення приросту капіталовкладень до відносного приросту національного доходу або споживчого попиту. Головними засобами антициклічного регулювання економіки в їхній концепції є бюджетне регулювання й активна кредитна політика. Використання цих важелів нарівні з позитивними результатами призвело в 70-х ХХ ст. до посилення інфляції, зростання дефіциту державних бюджетів та ін. Це посилює критику кейнсіанської теорії циклічного розвитку і сприяло появі монетаристської концепції циклу, розробленої американським економістом М. Фрідменом.

На початку 1970-х років з'явилась монетарна теорія циклу Мільтона Фрідмена. Відповідно до цієї теорії, нестабільність пропозиції грошей саме створює динаміку національного доходу і призводить до виникнення циклу. Нестабільність грошової пропозиції пов'язана із втручанням держави в економіку. Для подолання або істотного послаблення циклічних коливань Фрідмен пропонував значне послаблення державного регулювання (передусім прямого), його обмеження лише грошово-кредитними механізмами, зокрема стабільним зростанням грошової маси в обігу на рівні 3—4% щорічно, що приблизно відповідає темпам приросту національного доходу.

Таким чином, починаючи з 1847 р., коли вперше з'явилась публікація Х. Кларка про циклічні коливання цін, до 1970-х років виникло дуже багато різних теорій, що намагались пояснити причини виникнення економічних циклів. У 1989 р. вийшла книга російських вчених С. Меншикова та Л. Клименко "Довгі хвилі в економіці. Коли суспільство замінює шкіру" [6], де вказуються основні теорії виникнення довгих хвиль:

- інноваційна теорія (Шумпетер, Казнець, Менш, Кляйнкнехт, Ван Дайн),
- теорія перенакопичення у капітальному секторі (Форрестер),
- теорії, пов'язані з робочою силою (Фрімен),
- цінові теорії (Ростоу, Беррі),
- монетарні (Дельбеке, Шокерта, Корпінен, Батра),
- соціологічні концепції (Перес-Перес, Міллендорфер, Скрепанті, Олсон, Вібе, Гаттеї, Сільвер, Вайдліх),
- теорія воєнних циклів (Голдстайн).

Сучасний етап досліджень економічних циклів характеризується новими роботами, що намагаються пояснити їх походження не тільки соціально-економічними причинами, і свідчать про наявність ще довгих циклів, ніж цикли Кондратьєва.

Наприкінці 1980-х років американськими вченими Джорджем Модельскі та Вільямом Томсоном було висунуто теорію циклів тривалістю 100—120 років, виникнення яких вони пояснювали зміною світових політичних лідерів [8].

На початку 1990-х років російський вчений у галузі геофізики Спартак Афанасьєв обробивши числові дані, що використовував Кондратьєв, за допомогою сучасних методів спектрального аналізу довів, що дві довгі хвилі Кондратьєва співпадають з геологічно-космічним затемнено-перигелієвим циклом, що продовжується 108 років [5; 4].

Також у 1991 р. російські вчені Михайло Корольков [5] та Сергій Глазьев [2] висунули гіпотезу про наявність вікового кондратьєвського циклу, який містить два несхожих кондратьєвських цикли: цикл початку століття і цикл середини століття. М. Корольков вважав, що цикли початку століття відрізняються саме інноваційними змінами у технологічному укладі, тобто у базових технологіях. Дані цикли отримують подальший розвиток у циклах середини століття, які змінюють соціально-економічний уклад суспільства відповідно до даного технічного укладу, а також до відповідного забезпечуючого ресурсного укладу (так вугілля було основним енергетичним ресурсом у ХІХ ст., а нафта — у ХХ ст.).

Сьогодні вчені розглядають окрім економічних ще й політичні, а також цивілізаційні системні цикли, запропоновані П. Сорокіним [9] та Фернаном Броделем [1]. Відбувається розвиток єдиної теорії соціально-економічних циклів і криз, в межах якої досліджуються вікові цикли, а також тисячолітні цикли, що пов'язані з історією розвитку людства.

В залежності від вибору типу ознаки, за якою будуть класифікуватися цикли, можна отримати різні класифікації. Але, переважно, за основу класифікації беруть тривалість економічного циклу. Отже, відповідно до ознаки тривалості циклу, розрізняють такі види економічних циклів:

1. До 1 року — аграрні цикли — це сільськогосподарські сезонні коливання;
2. 3—5 років (зазвичай 4 роки) — фінансово-економічні цикли (так звані цикли Кітчана) — це циклічні зміни у фінансовій і діловій активності суб'єктів ринку;
3. 7—11 років (зазвичай 9 років) — промислові (або ділові) цикли (так звані цикли Жюгляра) — це цикли, причиною появи яких є оновлення активної частини основних фондів підприємств;

4. 16—20 років (зазвичай 18 років) — будівельні цикли (так звані цикли Казнеця) — це цикли, причиною появи яких є оновлення пасивної частини основних фондів та житла;

5. 50—60 років (зазвичай 54—55 років) — так звані довгі хвилі або цикли Кондратьєва — це цикли зміни технологічних укладів;

6. 100—120 років (зазвичай 108—112 років) — над-великі вікові цикли — це так звані віковий кондратьєвський цикл, пов'язаний із зміною політичних лідерів.

Також треба зазначити наявність ефекту синхронізації, коли цикли накладаються одне на одного. Коли збігаються різні цикли у фазі кризи, то це значно її поглиблює, як, наприклад, під час Великої депресії 1929—1939 рр.

Прогнозування економічних циклів виконується із застосуванням економіко-математичних моделей: моделей розподілу національного доходу, моделей економічного зростання, структурних, галузевих і міжгалузевих, моделей руху інвестиційних ресурсів, моделі зростаючої економіки, моделі рівня життя і структури споживання тощо.

Одним із засновників економіко-математичного моделювання вважають Яна Тінбергена (Голландія), який став лауреатом Нобелівської премії з економіки у 1969 р. Він уперше створив математичну модель нідерландської економіки у вигляді системи із 27 рівнянь. Для створення моделі американської економіки Я. Тінберген використав 48 рівнянь.

Також до засновників економіко-математичного моделювання можна віднести вченого на ім'я Рагнар Антон Кіттіль Фріш, який також став лауреатом Нобелівської премії з економіки у 1969 р., та ввів в обіг такі терміни як "економетрика" та "макроекономіка". Основні праці цього вченого: "Принципи лінійного програмування" (1954), "Теорія виробництва" (1965).

Значний внесок у економіко-математичне моделювання здійснив Василь Васильович Леонт'єв (США), якому також було присвоєно звання лауреата Нобелівської премії з економіки (1973 р.) за розробку моделі міжгалузевого балансу "затрати — випуск". Основна праця вченого "Структура американської економіки, 1919—1929 рр." (1941).

На сьогоднішній день лідером моделювання економіки стали США. Саме в цій країні розроблені моделі для довготермінового прогнозування (до 10 років — Уортонська модель, Бруклінська модель) та для коротко-термінового прогнозування економіки (3—5 кварталів — модель Фера).

ВИСНОВКИ

Як видно з наведеного, питанням циклічності в економіці присвячений значний обсяг досліджень. Це пов'язано з тим, що в періоди зміни фаз економічних циклів діяльність підприємств потребує суттєвих організаційних, фінансових та соціальних заходів для досягнення позитивних результатів діяльності. Тому при розробці методичних підходів до прогнозування результатів діяльності підприємств необхідно враховувати стадію циклу ділової активності, яку переживає підприємство та використовувати окремі економіко-математичні залежності результатів діяльності підприємств по кожній стадії.

Література:

1. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV — XVIII ст. У 3-х т. Том 3. Час світу / Фернан Бродель. — К.: Основи, 1988.

2. Глазьев С.Ю. Экономическая теория технического развития / С. Глазьев. — М.: Наука, 1990. — 232 с.

3. Кириллова Г.Ю. Теорія економічних циклів і криз: історія і сучасність / Г.Ю. Кириллова, О.В. Ткаченко // Вчені записки: зб. наук. праць / ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". — 2012. — Вип. 14. — Ч. 1. — С. 3—10.

4. Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения. / Н.Д. Кондратьев — М.: Экономика, 1993. — С. 24—83.

5. Корольков М. Дело Кондратьева / М. Корольков // Знание-сила. — 1991 — № 3. — С. 39.

6. Кузьменко В. П. Теорія економічних циклів і глобальна фінансова криза [Електронний ресурс]: В.П. Кузьменко // Інститут еволюційної економіки — 2011 р. — Режим доступу: <http://iee.org.ua/ua/publication/146/>

7. Меньшиков С.М. Длинные волны в экономике / С.М. Меньшиков, Л.А. Клименко. — М.: Международные отношения, 1989. — 272 с.

8. Модельски Дж., Томпсон У. Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика / Вопросы экономики. — 1992. — № 10. — С. 49—57.

9. Сорокин П.А. Обзор циклических концепций социально-исторического процесса / П.А. Сорокин // Социс. — 1998. — № 12.

10. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития / Йозеф Алоиз Шумпетер. — М.: Мысль, 1982. — 455 с.

References:

1. Brodel, F. (1988), Material'na tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm, XV—XVIII st. Chas svitu [Material civilization, economy and capitalism, the XV — XVIII century. World time], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

2. Glaz'ev, S. J. (1990), Jekonomicheskaja teorija tehničeskogo razvitija [Economic theory of technological development], Nauka, Moscov, Russia.

3. Kyryllova, H. Y. and Tkachenko, O. V. (2012), "The theory of economic cycles and crises: history and modernity", Vcheni zapysky: zb. nauk. prats' DVNZ "Kyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana", no. 14, pp. 3—10.

4. Kondrat'ev, N. D. (1993), Izbrannye sochinenija [Selected works], Ekonomika, Moscov, Russia.

5. Korol'kov, M. (1991), "Case Kondratyev", Znanie-sila, no. 3, p. 39.

6. Kuz'menko, V. P. (2011), "The theory of the economic cycle and the global financial crisis", Instytut evoliutsijnoi ekonomiky [Online] available at: <http://iee.org.ua/ua/publication/146/> (Accessed 20/06/2014).

7. Men'shikov, S. M. and Klimenko, L. A. (1989), Dlinnye volny v jekonomike [Long waves in the economy], Mezhdunarodnye otnoshenija, Moscov, Russia.

8. Model'sky, J. and Tompson, W. (1992), "Kondratiev wave, the global economy and international politics", Voprosy jekonomiki, no. 10, pp. 49—57.

9. Sorokin, P.A. (1998), "The cyclical review of the concepts of the social-historical process", Socis, no. 12.

10. Shumpeter, J. A. (1982), Teorija jekonomicheskogo razvitija [The theory of economic development], Mysl', Moscov, Russia.

Стаття надійшла до редакції 27.06.2014 р.